

Lærervejledning

Dansk eller tysk?

Dilemmabaseret forløb om det nationale spørgsmål
under afstemningskampen i Slesvig 1920

Til læreren

Dansk eller tysk?

Dilemmabaseret forløb for 7.-9. klasse om de nationale spørgsmål i Slesvig i 1920.

Målgruppe: 7.-9. klasse.

Varighed: 2 timer.

Forløbet

Den Gamle By har i anledning af genforeningens 100-års jubilæum udarbejdet et undervisningsforløb, der fører eleverne tilbage til tiden omkring genforeningen. Gennem forløbet introduceres eleverne til Slesvigs historie og afstemningen i 1920, hvor grænsen mellem Tyskland og Danmark skulle fastlægges ud fra to folkeafstemninger. Eleverne skal på baggrund af fire familiers historier forholde sig aktivt til og diskutere nationalitetsspørgsmålet og afstemningen set i lyset heraf.

Læreren opgaver

- At forberede eleverne på museumsbesøget ved en til historisk gennemgang af perioden ved hjælp af den tilsendte Power Point og tidslinien.
- At inddele eleverne i fire grupper, som i Den Gamle By skal repræsentere fire familier fra Flensborg i 1920.
- Gennemgå museets færdselsregler samt underskrive dokumentet og aflevere det ved ankomsten til Den Gamle By. Færdselsreglerne udsendes på forhånd efter bekræftet booking.

Færdigheds- og vidensmål

Forløbet dækker historieundervisningens tre kompetenceområder om kronologi og sammenhæng, kildearbejde og historiebrug for 7-9. klassetrin. Herunder tager forløbet især udgangspunkt i emner som historisk bevidsthed, kildeanalyse og sammenhængen mellem den regionale, nationale og globale historie.

Det lokale, regionale og globale

- Eleven kan forklare historiske forandrings påvirkning af samfund lokalt, regionalt og globalt.
- Eleven har viden om forandringer af samfund lokalt, regionalt og globalt.

Kildeanalyse

- Eleven kan forklare valget af kildekritiske begreber til analyse af historiske spor, medier og udtryksformer.
- Eleven har viden om kildekritiske begreber.

Historisk bevidsthed

- Eleven kan diskutere egen og andres historiske bevidsthed.
- Eleven har viden om faktorer, der kan påvirke historisk bevidsthed.

Efterbearbejdning

Efter forløbet er det desuden lærerens opgave at få sat elevernes læring fra Den Gamle By i sammenhæng med det, man arbejder med i klassen både før og efter forløbet. Derudover anbefaler vi at relatere forløbet til nutiden, så eleverne får udvidet deres historiebevidsthed og forstår, hvordan mennesker – de selv – er en del af den udvikling, der finder sted i et samfund. Der er i materialet forslag til efterbearbejdning og perspektivering til nutiden.

Introduktion

I 2020 er det 100 år siden, at Nordslesvig, Sønderjylland, blev indlemmet i Danmark og markerede afslutningen på den danske nationalstatsdannelse. Trods den tidsmæssige distance optræder genforeningen stadig i vores nationale bevidsthed. I den nationale fortælling er Sønderjylland og det øvrige Slesvig det land, som i 1864 blev røvet fra Danmark og tvunget under preussisk og siden tysk overherredømme. 56 år senere fik den slesvigske befolkning derpå selv valget mellem at være dansk eller tysk.

I Nordslesvig, der udgjorde zone 1, stemte 74,9 % dansk under folkeafstemningen 10. februar 1920. I Mellemslesvig, hvor en række tilstødende distrikter tilsammen udgjorde zone 2, stemte sammenlagt 80,2 % derimod tysk under folkeafstemningen 14. marts 1920.¹ Nordslesvig blev herefter genforenet med Danmark, mens Mellemslesvig forblev ved Tyskland.

Fortællingen og selve betegnelsen Genforeningen vidner om den nationale tankegangs sejlivede indflydelse på vores historiske bevidsthed. Siden den tidlige middelalder havde Slesvig kun været en del af Det Danske Kongerige som hertugdømme, og ikke, på nær nogle få enklaver, en egentlig del af Danmark. Endnu i 1920 var den nationale identitet i Slesvig en kompleks størrelse,

¹ Fink, Troels. (1979) Da Sønderjylland blev delt 1918-19120, bind III, Aabenraa, Institut for grænselandsforskning, s. 24, 40-43

der ikke nødvendigvis passede ind i nationalstatens snævre rammer. Selvom de dansksindede i 1920 udgjorde flertallet af den nordslesvigske befolkning, var andelen i de nuværende grænseområder og i Flensborg fåtallige.

Hård, tysk assimileringspolitik og socialismens indtog i Slesvig havde i slutningen af 1800-tallet skabt og nødvendiggjort nye identifikationsrammer, der ændrede det nationale landskab. I de større byer som Flensborg begyndte arbejderne at tilsidesætte deres nationale identitet til fordel for den socialistiske ideologi, og blandt de mindre konsoliderede skabte frygten for tyske sanktioner en gradvis afstandstagen til danskheden. Samtidig var der i starten af det 20. århundrede stadig tilfælde af nationalt indifferente, der hverken identificerede sig som danske eller tyske, men som slesvigere, frisere eller ud fra deres lokale tilhørsforhold. I afsondrede områder langs grænsen lå denne andel i visse tilfælde helt op på 15 %.²

Genforeningen og de nationale folkeafstemninger, der gik forud herfor, var derfor ingenlunde et simpelt valg om dansk eller tysk. Den danske såvel som den tyske bevægelse var opmærksom på det nationale kompleksitet og forsøgte med forskellige midler at påvirke den slesvigske befolkning i en dansk eller tysk retning. Under den officielle afstemningsperiode (10.01-14.03.1920) blev der udgivet massive mængder af agitationsmateriale i form af plakater, flyveblade, pjecer og artikler. Fra officiel dansk side blev der trykt omkring 291.250 flyveblade og pjecer af forskellig art samt 107.000 plakater, mens der fra tysk side blev trykt op mod 200.000 plakater. Dertil kom store mængder af materiale, der var udgivet på privat initiativ. Ultimativt flyttede den massive agitation få stemmer, men som kilder vidner agitationsmaterialet om, at der herskede en opfattelse af den nationale identitet som en fleksibel størrelse, hvor individer var i stand til at genforhandle deres nationale ståsted. Dette skal imidlertid ikke forveksles med en moderne nationalitetsforståelse, hvor nationalitet forstås som en konstrueret ideologi. Det skal derimod forstås i sammenhæng med datidens traditionelle syn på nationalitet, hvor individer skulle "vækkes" eller genopage deres sande identitet.

² Fink, Troels. (1979) Da Sønderjylland blev delt 1918-19120, bind III, Aabenraa, Institut for grænselandsforskning, s. 24, 40-43

Tidsplan for besøget i Den Gamle By

Tid /Sted	Form	Indhold
5 minutter Ved indgangen		Velkomst og introduktion ved hovedindgangen til Den Gamle By
20 minutter 1920'er kvarteret	Rundvisning: Uldspinderiet Automobilforhandleren Gården ved Havbogade Isenkræmmeren og boghandleren	Sanselig rundvisning, der situerer eleverne i tid og sted. Rundvisningen giver eleverne en fornemmelse af, hvordan det daglige liv og bybillede så ud i samtiden.
10 minutter Undervisningslokalet i renæssancegården	Introduktion til rollespillet og udlevering af rekvisitter.	
40 minutter Undervisningslokalet i renæssancegården	Gruppearbejde med familiehistorier og kildepakker.	Eleverne får udleveret Familiehistorier, dilemmaer og kildematerialet, som de arbejder med og foretager en vurdering ud fra.
10 minutter Undervisningslokalet i renæssancegården	Præsentationer og stemmeafgivning.	Eleverne fremlægger deres brandtale i grupper. Herefter stemmeafgivning. 5-10 min. pause til optælling og resultat.
10 minutter Undervisningslokalet i renæssancegården	Opsamling, dialog og refleksion i plenum.	Forløbet, dets temaer og aspekter samt perspektivering.
25 minutter <i>- Der er mulighed for at blive i plakatudstillingen i længere tid efter forløbet er færdigt.</i> Dansk Plakatmuseum – Grænsen er nået	Introduktion til det historiske resultat og præsentation af gruppernes udvalgte plakater. Samlet evaluering.	Eleverne introduceres til afstemningstiden og det historiske resultat. Eleverne finder deres udvalgte plakat, som præsenteres i dialog med aktøren. Til sidst samlet evaluering og mulighed for egne opgaver/tid i udstillingen.

Forløbet i Den Gamle By

Eleverne skal forud for besøget være delt i fire grupper, som repræsenterer hver deres familie. De skal kende familiens navn og evt. historien kort, som den er gengivet herunder. Under forløbet får eleverne desuden en udvidet familiehistorie med tilhørende opgaver.

Dilemmabeskrivelse: Dansk eller tysk?

Hver families historie bygger på breve, dagbogsnotater, erindringer og andre skildringer, som er fundet på Rigsarkivet i Aabenraa samt i sekundær litteratur. Til hver arbejdsgruppe følger en række kilder, som familierne har stiftet bekendtskab med samt dilemmaer, som deres børn møder i deres hverdag. Navne og familiehistorier er opdigtet efter et sandsynlighedsprincip.

I hver gruppe skal eleverne:

- Læse og gennemgå deres familiehistorie, dilemmaer og øvrige oplysninger i fællesskab. For at samle gruppen, er det en god idé, at en eller et par elever læser teksterne højt.
- Diskutere, hvordan deres familie forholder sig til det nationale spørgsmål. Vil familien stemme for at høre til Tyskland eller til Danmark? Der er hjælpespørgsmål til at komme i gang med diskussionen.
- Lave en "brandtale" på 3-5 minutter på vegne af deres familie. I hver gruppe vælges en elev, der holder brandtalen på vegne af hele familien. Talen holdes fra lokalets talerstol, hvor eleven præsenterer gruppens argumenter for at stemme henholdsvis tysk/dansk. Selvom der kun er én taler, er det vigtigt, at hele gruppen er med til at skrive talen.

Efter at have hørt alle taler, stemmer eleverne individuelt. De er frit stillet til at stemme efter deres families overbevisning, eller ændre mening efter at have hørt samtlige taler.

Stemmerne tælles op og resultatet offentliggøres. Der reflekteres over resultatet, forløbet og dets temaer og aspekter.

Eleverne går til plakatudstillingen sammen med aktøren. Her hører de om det historiske resultat. Hver gruppe udvælger en plakat fra det udleverede materiale, som de skal finde i udstillingen og sidenhen præsentere for resten af klassen. Aktøren hjælper grupperne med at forstå plakaternes virkemidler og budskaber, og undervejs får de svar på, hvad deres familie efter al sandsynlighed har stemt i 1920. Til slut en samlet evaluering, hvorefter klassen har mulighed for at blive i Dansk Plakatmuseum og eventuelt lave yderligere opgaver i udstillingen styret af læreren.

Familiehistorier

Skolelærerfamilien Schnell

I tilhører familien Schnell i Flensborg. Den ene halvdel af familien nedstammer fra en tysk slægt og den anden halvdel af familien nedstammer fra en dansk slægt. I er en lærerfamilie og derfor ansat som en del af den tyske administration. Tyskerne er ikke glade for den danske bevægelse, og det er blandt andet derfor, at I har valgt at være tysksindede. I taler både tysk og dansk, men sproget i hjemmet er tysk og I holder tysk avis. Selvom I er tyskere, er I ikke enige i den tyske administrations hårde politik over for de dansksindede, hvor mange danske familier chikaneres. Under krigen (Første Verdenskrig 1914-1918) gjorde mændene i familien tjeneste for den tyske hær på Vestfronten i Frankrig. Fordi I taler dansk, blev I hurtigt venner med mange dansksindede sønderjyder. I støttede ikke krigen og bryder jer ikke om udviklingen i Tyskland med stigende uro, arbejdsløshed og hungersnød. I var tæt på at miste det yngste medlem af familien forrige vinter, og fremtiden virker udsigtsløs. Der er dårlige arbejds- og leveforhold i Tyskland. I det neutrale Danmark er der bedre leveforhold, og mange siger, at der er mulighed for at få en bedre fremtid. I er usikre på, om Flensborg bliver dansk eller tysk, og det virker som om, at det kan gå begge veje. I er dog bange for at miste jeres arbejde og position som skolelærerfamilie, hvis I stemmer det modsatte af flertallet. Selvom I altid har identificeret jer som tyskere, prøver den danske gren af familien at overtale jer til at stemme dansk. Under afstemningskampen påvirkes I af både dansk og tysk valgmateriale. Da I skal til stemmeurnen den 14. marts 1920, er I i tvivl. Skal I tænke på jeres fremtid og håbe på, at den danske administration vil ansætte jer i danske skoler, eller skal I bevare jeres grundlæggende identitet som tyskere?

Litteratur:

Becker-Christensen, Henrik (2009) "Fra mod hinanden, til med hinanden" i red: Hansen, Hans Schultz et al.: *Sønderjyllands historie efter 1815*, bind II, s. 292-300 Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland

Eskildsen, Claus (2009) "I opdragelsens tjeneste før og efter 1920" i red: Adriansen, Inge et al., *Sønderjysk Skolemuseum – Årsskrift 2009*, nr. 5 Gråsten: Sønderjysk Skolemuseum og Museum Sønderjylland

Holdt, Jens (1960) "Johannes Tiedje 1879-1946. En tysk grænselandspolitiker", i red: Hvidtfeldt, Johan et al.: *Sønderjyske Årbøger*, årg. 71 nr. 2 Ravn, L.S. (1981) *Træk af folkeskolens historie i Nordslesvig 1864-1920* Aabenraa: Historisk Samfund for Sønderjylland.

Arbejderfamilien Andresen

I tilhører arbejderfamilien Andresen. Jeres familie har altid identificeret sig som en del af arbejderbevægelsen, og I har ikke forholdt jer aktivt til, om I er danskere eller tyskere. I har gået i tysk skole og taler tysk, men alle i jeres omgangskreds er arbejdere og I har derfor aldrig diskuteret nationale spørgsmål. I var alle imod krigen (Første Verdenskrig 1914-1918), som I mener var undertrykkende mod arbejderne. Fordi der var brug for jer på fabrikken, har I ikke været i krig. I oplever dog ligesom alle andre krigens konsekvenser med arbejdsløshed, hungersnød og uro. En af jer arbejdede i foråret på en fabrik på Als, hvorfra I har hørt og lært meget om danske forhold og Flensborgs danske historie. Jeres familie er delt mellem to fløje, hvoraf den ene gren er kommunister og mener, at de nationale grænser er meningsløse, mens den anden gren er socialdemokrater og mener, at forholdene i Danmark er meget bedre end i Tyskland. Under afstemningskampen lærer I en masse om Danmark og danske forhold og I overvejer nu, om I skal stemme dansk. Til gengæld bryder I jer ikke om det danske monarki, som I mener er udemokratisk. Lønnen i Danmark siges at være bedre, men I er glade for jeres arbejde, og jeres arbejdsgiver truer med at fyre jer, hvis I stemmer dansk. Under afstemningskampen påvirkes I af både dansk og tysk valgmateriale. Da I skal til stemmeurnen den 14. marts 1920, er I i tvivl. Skal I tænke på jeres nuværende stilling som tyske fabriksarbejdere, eller skal I håbe på en bedre fremtid i Danmark? Eller skal I helt undlade at stemme, fordi det går imod jeres primære identitet som arbejdere?

Litteratur:

Adriansen, Inge: "Hjemmefronten – træk af hverdagslivet", i Adriansen og Schultz Hansen (red.) *Sønderjyderne og Den Store Krig 1914-1918*, Museum Sønderjylland og Historisk Samfund for Sønderjylland:Aabenraa (2006), s. 143-176.

Christensen, Steffen Lind: "Levevilkår i Sønderjylland under 1. verdenskrig" på *danmarkshistorien.dk*. 25.09.2019, <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/levevilkaar-i-soenderjylland-under-1-verdenskrig/?fbclid=IwAR1TfpRhCbGoQBumgA0z41Ixf-iGEe9iMsbLuzy-70CzE68vNVVioxDXVdY>

Fink, Troels: *Båndene bandt. Forbindelsen over Kongeåen 1864-1914*, bind II, Institut for Grænselandsforskning: Vojens (1999)

Thomsen, Merete Bo: *Dansksindede i udvalgte sydslesvigske landdistrikter – nationale praksisser 1919-1933*, Forskningsafdelingen: Flensborg (2018)

Schultz Hansen, Hans: *Danskheden i Sydslesvig 1840-1918*, Historisk Samfund for Sønderjylland: Aabenraa (1990)

Husmandsfamilien Sönnichsen fra Jaruplund

I tilhører husmandsfamilien Sönnichsen. I bor i den lille by Jaruplund lige syd for Flensborg. Som husmandsfamilie har I et lille hus med en smule jord, men ikke nok til landbrug. Det gik godt for jer før krigen (Første Verdenskrig 1914-1918), og I var i stand til at dyrke jorden godt nok til at være selvforsynende med grøntsager. Under krigen blev mændene i familien sendt til fronten. Kvinderne, der blev tilbage, kæmpede med at holde familien i live. Selvom pengene er små, har I været i stand til at undgå hungersnød ved at dyrke kartofler og kål. Under krigens sidste år blev det meste af jeres udbytte dog beslaglagt samtidig med, at høsten slog fejl. Nogle af mændene i familien døde i krigen, og af de som vendte tilbage, er nogle blevet invalide. I kæmper derfor med at klare jer og beholde huset. I taler plattysk til dagligt, men I forstår rigstysk, som de taler i Flensborg og i skolen. I kan også sønderjysk, som I taler med jeres dansksindede naboer, men I forstår ikke rigsdansk. I har altid arbejdet meget hårdt og ikke haft tid til at tænke på, om I var tyskere eller danskere. I lærte i skolen, at I var tyskere, men nu begynder jeres naboer at tale om, at Slesvig tilhører Danmark og vil blive dansk igen. I er nervøse for, om I vil kunne fortsætte med at tale tysk, hvis Jaruplund bliver dansk. Samtidig fortæller jeres dansksindede naboer, at der er bedre forhold i Danmark og at det danske landbrug er meget stærkere end i Tyskland. Der er blevet sendt madpakker til byen fra Danmark, som indeholder brød, smør og flæsk. Disse ting er luksusvarer i Tyskland, og det er for jer et bevis på, at Danmark er et rigt land. Da I skal til stemmeurnen den 14. marts 1920, er I i tvivl. I vil gerne forbedre jeres levevilkår, men vil I få det bedst i Danmark eller Tyskland? Mange dansksindede modtager trusler fra det tyske flertal, og I er bange for at blive udstødt eller chikaneret, hvis I stemmer dansk.

Litteratur:

Adriansen, Inge (2006): "Hjemmefronten – træk af hverdagslivet", i Adriansen og Schultz Hansen (red.) *Sønderjyderne og Den Store Krig 1914-1918*, Museum Sønderjylland: Aabenraa (2008), s. 143-176.

Bøgh Andersen, Niels: *Fiskersøn fra Aventoft*, Gyldendal: Haslev (1980)

Christensen, Steffen Lind: "Levevilkår i Sønderjylland under 1. verdenskrig" på *danmarkshistorien.dk*. 25.09.2019, <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/levevilkaar-i-soenderjylland-under-1-verdenskrig/?fbclid=IwAR1TfpRhCbGoQBumgA0z41Ixf-iGEe9iMsbLuzy-70CzE68vNVVioxDXVdY>

Schultz Hansen, Hans: *Danskheden i Sydslesvig 1840-1918*, Historisk Samfund for Sønderjylland: Aabenraa (1990)

Steg Jepsen, Kristian: *De blakkede*, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig: Flensborg (2002)

Thomsen, Merete Bo: *Dansksindede i udvalgte sydslesvigske landdistrikter – nationale praksisser 1919-1933*, Forskningsafdelingen: Flensborg (2018)

Isenkræmmerfamilien Jepsen

I tilhører isenkræmmerfamilien Jepsen i Flensborg. I er dansksindede, men taler tysk i hjemmet og i jeres butik. Forretningen gik rigtig godt før krigen (Første Verdenskrig 1914-1918) og I var i stand til at købe bygningen, som butikken ligger i og skabe en lille opsparing. Under krigen blev mændene i familien sendt til fronten, og i deres fravær bestyrede kvinderne forretningen. Meget af jeres handel går til Flensborgs opland mod syd og I frygter, at I vil miste jeres handelsforbindelser, hvis Flensborg bliver dansk og grænsen går syd om byen. Selvom krigen er slut, har I stadig problemer med at sælge jeres varer, da folk ikke har penge at købe for. Samtidig er den tyske pengeseddel, rigsmarken, faldet så meget i værdi, at jeres opsparing er gået tabt. Til gengæld håber I, at jeres bygning vil stige i værdi i Danmark, da kronen er meget mere værd end den tyske rigsmark. Som dansksindede ønsker I at komme tilbage til Danmark, men da I ikke taler dansk er I nervøse for, hvordan I skal drive butik i Danmark. I er også bange for at miste jeres tyske handelsforbindelser. Da I skal til stemmeurnen den 14. marts 1920, er I i tvivl. Vil jeres forretning klare sig bedst i Danmark eller Tyskland? I er bange for at miste jeres tyske kunder, hvis I stemmer dansk og Flensborg bliver tysk, men I føler jer danske og vil gerne være danske statsborgere.

Litteratur:

Andersen, Morten: *Den følte grænse. Slesvigs deling og genopbygning 1918-1933*, Historisk samfund for Sønderjylland: Aabenraa (2008)

Becker-Christiansen, Henrik: *Byen ved grænsen : Tønder 1920-1970*, Institut for Grænseregionsforskning: Aabenraa (1993)

Hansen, Hans Schultz et al.: *Sønderjyllands Historie efter 1815*, bind II, Historisk Samfund for Sønderjylland: Aabenraa (2009)

Møller, Anders Monrad: "Toldkontrol og grænsebevogtning", i red: Becker-Christiansen, Henrik, *Grænsen i 75 år*, Institut for Grænseregionsforskning: Aabenraa (1995) s. 44-65

Forslag til efterbearbejdning

Tilbage på skolen er det naturligvis vigtigt at;

- 1) få talt forløbet i Den Gamle By igennem, at
- 2) få det sat i den historiske sammenhæng, som eleverne blev præsenteret for gennem PowerPointen, og
- 3) sikre, at eleverne har styr på tidslinjen.

Derefter er der mange forskellige muligheder for efterbearbejdning – herunder er nogle forskellige forslag:

- Kvinders valgret
- Danmark i 1920'erne – politik, musik, mode, begivenheder...
- Andre grænsedragninger i Europa/Verden
- Grænsedragninger og genforeninger i et moderne perspektiv
- Læse litteratur fra perioden
- Læse tyske tekster om samme tema/tysk historie/litteratur
- Sønderjylland som egn med dialekt og traditioner
- Studere "Sønderjysk Kaffebord" og selv arrangere et for klassen/forældrene
- Arbejde med plakater som medie
- Lave jeres egen afstemningsplakat ud fra jeres familiesituation fra rollespillet i Den Gamle By - enkeltvis eller i grupper
- Syngte sange fra perioden – danske, tyske, sønderjyske ...

Relevant litteratur

De historiesystemer, der findes rundt om på skolerne, har afsnit om et eller flere af temaerne i dette forløb.

Derudover er der rigtig meget at hente online på f.eks.

- Danmarkshistorien.dk
- DR.dk/skole/historie
- Historiekanon.dk
- [Undervisningsmateriale](#), [leksikon](#) og [temaside](#) på Grænseforeningen.dk

Desuden findes der artikler, tekster og forløb på f.eks.

- Alinea.dk
- EMU.dk
- Historielab.dk

Litteratur, f.eks.

- Aasted Schanz, Elsebeth og Sørensen, Nils Arne: *Grænsen er nået – afstemningsplakater fra grænselandet 1920*, Gads Forlag: København (2019) – Kan købes fra Dansk Plakatmuseum i Den Gamle By: <https://shop.plakatmuseum.dk/>
- Buch, Jørn: *Synnejysk historie – Sønderjyllands historie fortalt for børn og voksne*, Laursen Grafisk: Tønder (2005)
- Schultz Hansen, Hans: *Genforeningen*, indgår i serien: 100 danmarkshistorier, Aarhus Universitetsforlag: Aarhus (2019)